

Заславська Людмила

старша наукова співробітниця

Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

МЕДІАКУЛЬТУРА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та глобального інформаційного простору суттєво змінив механізми реалізації прав людини. Сучасні медіа не лише виконують функцію передачі інформації, а й формують правову свідомість суспільства, впливають на демократичні процеси та забезпечують реалізацію конституційних прав громадян.

У правовій державі медіакультура є важливим елементом гарантування свободи слова, права на доступ до інформації та захисту людської гідності. Водночас розвиток цифрових платформ породжує нові правові виклики: поширення дезінформації, незаконне використання персональних даних, кібербулінг, мову ворожнечі та маніпуляції громадською думкою.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах війни рф проти України, де інформаційний простір став одним із ключових інструментів впливу на суспільство. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного правового аналізу медіакультури як чинника забезпечення та захисту прав людини.

Медіакультура є складовою загальнонаціональної, інформаційної та правової культури. Законодавство України не містить визначення поняття «медіакультури», однак держава використовує споріднений, закріплений юридично термін — «медіаграмотність», а також регулює цю індустрію через базовий Закон України «Про медіа» [1]. У правовому аспекті медіакультура охоплює систему суспільних відносин, пов'язаних із виробництвом, поширенням, споживанням та правовим регулюванням інформації.

Правове регулювання медіасфери базується на положеннях Загальної декларації прав людини [2], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] та Конституції України [4], які гарантують свободу думки, слова та право на інформацію.

Відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Реалізація цього права є неможливою без належного рівня медіакультури та функціонування незалежних медіа.

Сучасна медіакультура виконує такі правові функції як забезпечення реалізації права на інформацію, формування правової свідомості громадян, захист демократичних цінностей, протидія інформаційним маніпуляціям та ін.

Медіаграмотність є надважливою умовою забезпечення інформаційної безпеки України в реаліях повномасштабної війни і розглядається як один із дієвих засобів інформаційно-психологічної реабілітації населення від деструктивної ворожої пропаганди та дезінформації, допомагає у формуванні рівня вміння громадян критично сприймати інформацію та безпечно користуватися численними медіаресурсами [5].

Основними інституціями регулювання медіаграмотності, як складової медіакультури, є Міністерство культури України, Міністерство освіти і науки України, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, а також різні громадські організації. Вони провадять інформаційну, просвітницьку, дослідницьку, освітню діяльність у цій сфері. Міністерство культури України також має проєкт “Фільтр”, спрямований на навчання громадян навичкам перевірки інформації, розпізнавання маніпуляцій та фейків [6]. Громадська організація «Детектор медіа» з 2020 року проводить кількісне дослідження щодо визначення індексу медіаграмотності українців. Слід зазначити, що рівень загального індексу медіаграмотності значно змінився з початком повномасштабної війни. Протягом усіх чотирьох років повномасштабної війни показник індексу залишається високим і не падає до рівня довоєнного часу [7]. Такі позитивні результати свідчать про зростання рівня медіаграмотності в Україні та актуалізують необхідність її подальшого розвитку.

Особливо актуально розвивати медіаграмотність починаючи з раннього віку. Як приклад, громадська організація «Сегалор» створює інноваційні навчальні інструменти, що допомагають здобувати важливі навички медіаграмотності для молоді, допомагаючи їй впевнено орієнтуватися в інформаційному середовищі, а саме: перевіряти інформацію та вміти бачити різні джерела й формувати об'єктивне розуміння подій; розвивати критичне мислення; оцінювати повідомлення, відокремлюючи факти від маніпуляцій і дезінформації; розуміти медіанаративи та їхній вплив. Всі ці навички діти засвоюють під час медіа-ігор [8].

Однією з ключових проблем сучасного медіапростору є баланс між свободою слова та інформаційною безпекою держави. У період воєнного стану окремі інформаційні обмеження можуть бути виправданими, однак вони повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності.

Особливо небезпечним явищем є поширення фейкової інформації та інформаційних маніпуляцій через соціальні мережі. Такі явища можуть порушувати право особи на достовірну інформацію, впливати на результати демократичних процесів та створювати загрози національній безпеці [9].

Крім того, важливою правовою проблемою залишається незаконне використання персональних даних цифровими платформами. У сучасному інформаційному суспільстві персональні дані фактично стали об'єктом економічного та політичного впливу, що потребує ефективного нормативно-правового захисту.

Міжнародні організації приділяють значну увагу проблемам захисту прав людини в інформаційному просторі. Організація Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО розглядають медіаграмотність як важливий інструмент забезпечення демократичного розвитку та інформаційної безпеки. Європейський підхід до регулювання медіасфери ґрунтується на принципах верховенства права, свободи вираження поглядів, плюралізму медіа, захисту персональних даних, протидії дезінформації. Для України імплементація міжнародних стандартів у сфері медіаправа є важливим елементом євроінтеграційного процесу та зміцнення демократичних інститутів.

Отже, медіакультура в сучасному суспільстві є не лише соціокультурним, а й важливим правовим явищем. Вона безпосередньо впливає на реалізацію основоположних прав і свобод людини, формування правосвідомості та функціонування демократичної держави.

В умовах війни та цифрової трансформації формуються й нові виклики щодо правового регулювання в інформаційній сфері. Зокрема, особливої уваги потребують питання боротьби з дезінформацією, захисту персональних даних, забезпечення цифрової приватності та розвитку медіаграмотності населення.

Загалом, ефективний захист прав людини у медіасфері можливий лише за умови поєднання міжнародно-правових стандартів, ефективного національного законодавства, незалежних медіа та високого рівня медіакультури суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про медіа» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
2. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конституція України URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Інформаційна довідка щодо правових та інституційних засад організації та розвитку медіаграмотності в Україні, Європейському Союзі та окремих державах-членах Європейського Союзу* URL:

<https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33489.pdf>

6. Заславська Л.В. Нормативно-правове та інституційне забезпечення інформаційної культури в умовах цифрової трансформації. Інформація і право. № 1(56)/2026. 2026. С. 96-106. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1\(56\).357248](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1(56).357248)

7. Індекс медіаграмотності українців: 2020–2025 (шоста хвиля) URL: <https://detector.media/infospace/article/248278/2026-03-13-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202025-shosta-khvylya/>.

8. Про громадську організацію «Сегалор» URL: <https://scanarixmediagame.com/about>.

9. Горбань, Ю., & Олійник, О. (2024). Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни. Український інформаційний простір, (1(13), 194–205. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300896](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896)

Заярний Олег Анатолійович

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
наукової лабораторії інформаційних прав та безпеки людини Державної
наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕЛІКТОЛОГІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ІМЕРСИВНИХ ЦИФРОВИХ СЕРЕДОВИЩАХ

Стрімке впровадження імерсивних технологій у сферах освіти, культури, публічних послуг і електронної комерції формує якісно новий простір соціальної взаємодії людини. Особливістю такого простору є безперервне зчитування з користувача біометричних і поведінкових даних та можливість впливу на його сприйняття й волевиявлення засобами імерсивного дизайну. Такі перетворення часто мають наслідком виникнення нового виду інформаційних правопорушень, об'єктом яких є інформаційні права особи, її персональні дані та кібербезпека. Водночас існуючі на практиці галузеві підходи кваліфікують ці діяння